

Радомир В. ИВАНОВИЋ*

Ана М. ЗЕЧЕВИЋ**

Музичка школа „Јосип Славенски“, Београд

ПРОБЛЕМАТИКА И АПОРЕТИКА КАО ВИД ЛИТЕРАТУРОЛОШКЕ БИНАРНЕ ОПОЗИЦИЈЕ (Књижевнонаучни триптихон Мирјане Бечејски)¹

Ајсџиракџи: Студија је посвећена двома књигама студија и огледа Мирјане Бечејски (1978), као и специјалистичкој монографији о есејистици Данила Киша. Осим „Увода“, „Закључка“ и „Бележака“, рад садржи још три међунасловима одвојена одељака:

- Први одељак је посвећен књизи – *Земаљски и небески знаци* (2013, стр. 303). Први део (састављен од 5 прилога) је посвећен тумачењу и разумевању поезије, а други део (састављен од 6 прилога) тумачењу и разумевању прозе и поезије.

- Други одељак је посвећен монографији – *Нулта дисциплина Данила Киша* (2020, стр. 447), тачније речено процесу есејизације свих родова, врста и жанрова којима се Киш бавио.

- Трећи одељак је посвећен новој књизи студија и огледа – *Неки стварни и могући светови* (2022, стр. 296). У њој је анализирано десетак идеографама: хронотоп, наративни идентитет, контрапришност, металејса, емпатија, симпатија, постмодерна и тако даље.

Кључне речи: тематика, мотивика, проблематика, апоретика, продукциони модел, рецептивни модел, теорија, историја, критика, поезика, компаратистика, културологија.

УВОД

„Сви су резултати смртни,
само је проблематика вечна.“

И. Секулић

Истраживачи који се баве историјатом идеја унисано тврде да је XIX век протекао у знаку „историзације свести“, док је XX век протекао у знаку „теоретизације свести“. Крај процеса историзације представља занимљиво компонована књига

* Академик МАНУ и САНУ.

** Постхумно приредила рад, доктор театролошких наука, anazecovic@gmail.com

1 Овај рад академик Радомир Ивановић усмено је саопштио на промоцији књига Мирјане Бечејски Нулта дисциплина Данила Киша и Неки стварни и могући светови, одржаној на 65. Међународном београдском сајму књига 25. 10. 2022. године, при чему је код себе имао једну, по свој прилици старију верзију рукописа. Рукопис пронађен у заоставштини припремљен је за прекуцавање и означен као четврта верзија, написана у периоду од 1. до 5. новембра 2022. године, што значи да ју је аутор сматрао коначном верзијом текста. Међутим, он је у резимеу нагласио да рад садржи одељак у коме су издвојени извори и литература, што у овој рукописној верзији, а ни у прегледаној заоставштини академика Радомира Ивановића, нисмо пронашли. Тај одељак, као и парентезе, саставили смо сами на основу цитата и експлицитних библиографских смерница у тексту. (Прим. А. 3.)

Фердинанда Бринетјера – *Evolutions des genres l'histoire de littérature* (1889), а крај процеса, књига Ханса Георга Гадамера – *Похвала њеорији* (1996). Гадамерова теоријска гледишта зналачки су оспорили Антоан Компањон књигом – *Демон њеорије* (1998) и Жан-Мари Шефер – *Зашто фикција?* (1999).

Српски теоретичари и типолози књижевне критике поделили су последњих 17 деценија (1850–2022) на неколико карактеристичних типова: „филолошку критику“ (В. С. Караџића), „природну критику“ (С. Вуловића), „вредносну критику“ (Љ. Неђића), „естетичку критику“ (Б. Поповића), „импресионистичку критику“ (Ј. Скерлића), „историјску критику“ (П. Поповића), „стваралачку критику“ (И. Секулић), „постмодернистичку критику“ (А. Јеркова, М. Панћића и других) и „књижевнотеоријску критику“ (М. Радуловића). Најзанимљивија и делима најбогатија је „историјска критика“ П. Поповића, која подразумева чак четири поддисциплине: „биографску критику“, „критику укуса“, „критику текста“ и „компаративистичку критику“.

У другој половини XX века све три уже дисциплине науке о књижевности добиле су сопствене теорије: а) теорија теорије књижевности названа је метатеоријом; б) теорија књижевне историје заснована је књигама *Књижевности као систем* Клаудија Гиљена (1971) и *Теорија књижевне историје* Клауса Улига (1982), в) а теорија књижевне критике књигама – *Теорија критике* Мари Кригер (1982) и Милана Радуловића – *Видови српске књижевне критике (О природи и смислу књижевности)*, I, 1978, и *Критичка свесћ у књижевној критичкој* (1984). При томе се не сме заоставити допринос бројних других теоретичара критике: А. А. Ричардса, Ш. К. Ренсома, Н. Фраја, Р. Велека, С. Дубровског, А. Тибодea и П. Де Мана, у иностранству, као и Н. Кољевића, С. Петровића, С. Марића, М. Палавестре и других, у домаћој књижевности. Природи критике посветио сам две књиге студија и огледа – *Критички методи* (1975) и *Књижевна критика као десетна муза* (2007). Управо тим поводом С. Марић у књизи *Прошлејска свесћ критике* (1972) резолутно тврди: „А како је прилагођавање позајмљене теорије и метода врло компликована работа, редак је данас критичар који истовремено није и теоретичар“ (1972: 295).

Књижевнонаучни развој у XXI веку постаје много комплекснији него што би се очекивало. Наиме, након више књига о постмодерни, а нарочито након књига Линде Хачион – *Поетика постмодернизма (Историја, њеорија, фикција)*, 1988, Тери Иглтона – *Илузије постмодернизма* (1997) и Михаила Епштејна – *Постмодерна* (1998), већ на почетку XXI века дошло је до смене двеју значајних научних парадигми: *постмодернизма у студији културе*. Многе од глобалних премиса *постмодернизма* и даље су у употреби, док основне премисе *студија културе* још увек нису теоријски сасвим прецизно дефинисане, било да је у питању супстанцијална, било релацијска теорија. Као оријентир сопственог начина промишљања литературолошких феномена и номена, М. Бечејски наводи књиге Снежане Милосављевић Милић – *Виртуелни нарајив* (Ниш, 2016) и Мирјане Бојанић Ђирковић – *Читалац у науци о књижевности* (Ниш, 2020).

Само се по себи разуме да се већ на основу композиционе и конструкционе схеме анализиране трилогије могу констатовати нека од глобалних стваралачких опредељења. Ту пре свега мислим на урођена и стечена стваралачка искуства

и сазнања, енормни напор да хармонизује делове прилога који се односе на продукциони модел са деловима који се односе на рецептивни модел, у који улаже максимум своје интелектуалне, креативне и интуитивне енергије. Ауторка почетну пажњу придаје процесима вредновања и превредновања, као и процесима делимичне иновације и модернизације поступака који се у подједнакој мери односе на теоријску и примењену раван садржаног значења и тумачења.

Са сигурношћу се може закључити да ауторка довољно пажње посвећује делима националне (српске) и делима опште (светске) књижевности. То практично значи да она све више пажње, из књиге у књигу, посвећује оним искуствима и сазнањима које Станислав Винавер назива „личним акцентом“, што увелико помаже и развоју сопствених аналитичких и синтетичких способности, док с друге стране жели да покаже и фазе стваралачке метаморфозе које временом доживљава. Имајући на уму однос априорне, синхроне и апостериорне концепције, без икаквих тешкоћа се може закључити да највише аналитичке домете М. Бечејски остварује специјалистичком монографијом – *Нуљиа дисџиплина Данила Киша* (2020), а да за њом знатно заостају обе књиге студија и огледа. Укратко речено, двома књигама студија и огледа она презентује своје високе аналитичко-синтетичке способности, а само монографијом о Кишу она репрезентује сопствени допринос кишологији као мултидисциплинарној области духовних делатности.

ЗЕМАЉСКИ И НЕБЕСКИ ЗНАЦИ

Мирјана Бечејски (1978) припада оном типу критичара који подједнаку пажњу поклања сваком одабраном делу и свакој примењеној аналитичкој методи, настојећи да макар у најкраћим цртама радозналом читаоцу представи основне циљеве или мање вредне аналитичке интенције које читаоцу жели да саопшти. Стога су обе књиге студија и огледа снабдевене одговарајућом критичком апаратуром и прилозима који увећавају број информација. У критичком првенцу *Земаљски и небески знаци* „матичну хелију“ представљају „Напомене аутора“ (стр. 281–287), поговор „Херменеутички кодови Мирјане Бечејски“ (Јефтимјевић Михајловић 2013: 269–278) и изводи из рецензија (на левој и десној крајњој корици).

Садржај првог дела књиге „Поезија као 'велика нарација'“ састављен је од три прилога посвећена поезији и поетици неосимболисте Алека Вукадиновића, затим поезији и поетици истакнутог македонског песника Анта Поповског, као и поетици и естетици познатог српског и црногорског модернисте и уједно припадника социјално ангажоване књижевности Риста Ратковића (стр. 9–115). Други део књиге – „Мит о небеским и земаљским знацима“ састављен је од шест тематско-мотивски различитих прилога. Први је посвећен Косовском миту у савременој поетици, други Грачаница као новом митском и поетском ткиву и инспиративном подстицају књижевној и ликовној уметности, трећи тумачењу реторике наслова (земаљским и небеским знацима), четврти трагичном и виталистичком осећању живота, поеми *Чарнојевићи* Душана Костића, пети романсијерском диптихону историјског романа *Певач* Бошка Петровића, а шести (мета)теорији савременог теоретичара Петра Милосављевића (стр. 119–251).

Најисцрпнију и најчитанију оцену аналитичарских домета у критичарском првенцу дала је М. Јефтимјевић Михајловић у огледу „Херменеутички кодови Мирјане Бечејски“ (2013: 269–278). Настojeћи да обухвати обе равни анализе, она на почетку сведочи о теоријској равни изучавања:

„Пажљивим читањем књижевних огледа Мирјане Бечејски да се уочити лакоћа и акрибичност којима се креће кроз проучавану материју, својствено само добрим познаваоцима књижевне теорије и естетике, с посебним даром записивања оних референцијалних тачака које чине поетичку основу дела. Такође, евидентна је способност и упорност с којом су успостављени и интерпретативни кодови њене критичарске перспективе, доследно и с једнаком марљивошћу усађени у сваки научни оглед“ (Јефтимјевић Михајловић 2013: 269).

Истовремено, ауторка огледа се осврће и на друге аспекте теоријске равни, тврдећи:

„Детаљна аналитичка интерпретација, занимање за унутрашњу енергију стваралачког чина, поетски и метапоетски аспект дела, формална организација, семантичка структура дела, историјски и митски микро и макроконтекст, само су неке од одредница методологије критичарског духа и дела Мирјане Бечејски. Различити методолошки подстицаји теже у суштини истом циљу – откривању суштине, *целовитости* и *целине* књижевног дела“ (Јефтимјевић Михајловић 2013: 278).

Истоветно мишљење о стваралачкој методологији и примењеним аналитичким методама саопштава и рецензент – Јасмина Ахметагић. Она упућује на значај компаративистичког поступка, примењеног у студији „Избор по сродству: Вукадиновић и Маларме“ (стр. 53–70), што јој даје право да закључи:

„Уз то, књига Мирјане Бечејски је густо саткана, несвакидашње богата скупина студија које су довољно сродне да укажу на ауторкину аутентичну и доследну истраживачку страст, али и довољно различите да открију ширину њеног знања и његове примене у истраживачком послу“ (У: Бечејски 2013: д. клапна; в. Ахметагић 2013).

Занимљиво је напоменути да и „Предговор“ другој књизи студија и огледа – *Неки стварни и мојући светови* (стр. 11–21) такође може да послужи као „матична ћелија“, што реципијенту омогућава да издвоји низ најважнијих поетичких, естетичких и стваралачких опредељења која су формирана након детаљног ауторкиног упознавања водећих европских аналитичких парадигми (од руског формализма, преко француског структурализма, немачке феноменологије, до поетике постмодернизма). Прво опредељење те врсте представља замена синтагме *систем* и *системајизација*, које препоручују филозофија и психологија стварања, синтагмом *проблем* и *проблемајизација* (у том погледу упутно је видети књиге *Филозофске основе науке* Михаила Марковића, 1981, и *Психологија знања* Николе Милошевића, 1989).

То практично значи да је М. Бечејски свесрдно усвојила мишљење Жана Бофреа из књиге – *Увод у филозофије егзистенције* (1971), у којој аутор пише: „Систем значи

да ништа више није неизвесно“ (1977: 43); док умна И. Секулић предлаже замену симболике *круја* (система) новим симболом – *сйиралом* (ознаком дијалектичности), било да је у питању парадигматика, било синтагмика. Друго, значајно глобално опредељење представља ауторкина подршка процесу *актиуелизације* у односу на процес *аушоматизације* (који је био у средишту интересовања Прашке лингвистичке школе, на челу са Б. Ховранском). Процес *актиуелизације* подржао је свесрдно реномирани македонски лингвиста Блаже Конески, који у сопственој есејистици даје предност процесу *фиксације* над процесом *йерцейције*.

У другој фази стваралачке метаморфозе М. Бечејски све више инклинира ка оној врсти кишологије која даје предност теоријски заснованој анализи над анализом примењене равни. Будући да је кишолог који једино примењује афирмативни метод, то је она све више подлегла неодољивој сугестивности Данила Киша као „учитеља енергије“. На то упућује паралелизам двају аутора. У веома познатој књизи *Час аналитомије* Киш је записао: „Јер при данашњем стању наше књижевне критике и наше књижевне теорије – стању које не обећава никакав бољитак – говорити о својим књигама књижевнотеоријски није више никакав хир, него нужност“ (2005: 7). Поводећи се за Кишом, М. Бечејски у „Предговору“ саопштава своје критичко *вјерују* у следећем пасусу: „Оно што те текстове највише повезује управо је наглашено занимање за савремена теоријска, првенствено за наратолошка истраживања, уз иманентно преиспитивање шта поменуте теорије чине за разумевање конкретног књижевног дела“ (стр. 11).

Повремено ауторка повлађује Кишу и када прослављени писац није у праву. У добро конципираној али недовршеној студији „Читалац и наративна металепа у роману *Мансарда*“ (стр. 92–124) ауторка греша када *Мансарду* назива „романом“ (уместо „повешћу“), док наративну прозу М. Андрића *Проклећа авлија* назива исправо „повешћу“, мада она има десетак страница више од *Мансарде*. И у овом случају ауторка је била заведена погрешном изјавом Д. Киша, саопштеном у виду веома сугестивно формулисаног коментара: „Тај мој кратки роман (*Мансарда*), писан у првом лицу, јесте, на неки начин, и моја властита интелектуална и сентиментална биографија, снимак мојих младалачких година учења, мојих немира и побуна. [...] Јер писац пише, заправо, за свог читаоца, за читаоца по својој мери“ (стр. 124; в. Киш 2005: 144–145). По мерилима савремене генологије (од С. Скварчињске, преко П. Павличиха, до Т. Брајковића) погрешно је употребљавати одредницу „кратки роман“, јер она не постоји. Роман наине, има тачно одређен број премиса (када је у питању квалитативна подела, као и када је у питању квантитативна подела). Јудит Лајбовиц и Шломит Римон-Кенан тврде да „роман“ мора имати најмање 150 страница штампаног текста или преко 52000 употребљених речи. Исту грешку прави и Б. Пекић тврдећи да је сваки књижевни текст више од 50 страница већ „кратки роман“! *Мансарда* и *Псалам 44* садрже око 95 страница и могу бити само повести, што би требало коначно исправити.

Бинарна опозиција земаљски и небески знаци су најстарија бинарна опозиција, нарочито уколико имамо у виду процес фотогоније, космогоније и теогоније. Ову идеју ауторка је преузела од У. Ека, који тврди да се крајњи полови опортунитета код појединих стваралаца и мислилаца временом међусобно удаљавају,

док се код других они временом приближавају све до „Кузанусове тачке“, на којој се коначно мире (као што тврди Бранко Миљковић). На такво решење упућује и занимљива књига Паула Фајербенда – *Наука као уметност* (1984), у којој аутор постојећу дијаду претвара у монаду.

ЕСЕЈИСТИКА И ПРОЦЕСИ ЕСЕЈИЗАЦИЈЕ

Значајну прекретницу у књижевноаналитичком сазревању М. Бечејски представља трогодишње похађање докторских студија на Филозофском факултету у Нишу (2011–2013). На крају студија започела је израду докторске дисертације – *Есејистика и критика Данила Киша*, али је докторанткиња веома инвентивно поступила када је изоставила део о критици. Нова верзија (*Есејистика Данила Киша*) успешно је одобрена 2016. године пред Комисијом коју су чинили: Дејан Милутиновић (ментор), Јован Делић, Јасмина Ахметагић, Снежана Милосављевић Милић и Јелена Јовановић (чланови). Кишове есејистичке радове ауторка је поделила у две групе: прву чине књиге објављене за пишчева живота: *По-ешика* (1972), *По-ешика*, књига друга (1974), *Ното poeticus* (1983) и *Час аналитомије* (1978), а другу, постхумо издате: *Varia* (изузев приповедака), 1995, *Складиште* (изузев приповедака), 1995, *Живой, литератури* (1990) и *Горки шало искусства* (1990), као и још неколико прилога који нису ушли у *Сабрана дела* (2006–2007) или су у њих ушли у скраћеним варијантима.

У свим сегментима специјалистичке монографије *Нулиа дисциплина Данила Киша* (2020, стр. 447 зборничког формата) М. Бечејски показује напоре и дисциплинованост стваралачког духа и исцрпљивање значења ужих целина и њихових одсека. Монографија је подељена у девет целина: I „Увод“, II „Пролегомена за теорију есеја“ (састављена од 12 прилога), III „Одбрана поезије (Рана есејистика 1957–1971)“, састављена од седам прилога, IV „Одбрана прозе (Зрела есејистика 1971–1983)“, састављена од шест прилога, V *Час аналитомије*, састављена од седам прилога, VI „Париски период (Есејистика 1983–1989)“, састављена од пет прилога, VII „Закључна разматрања“ (три прилога), VIII „Литература“ (два прилога) и IX „Прилози“, састављена од четири прилога. У одмеравању доприноса проучавању продукционог модела (Д. Киша) у односу на рецептивни модел (десетине самосталних издања о писцу) постоји јасна основна намера ауторке: да одржи паралелу између та два модела и уз напомену да теорија есеја има предност у односу на анализу пишчеве есејистике, будући да специјалистичко тумачење жанрова и врста у теоријској равни претходи примењеној равни анализе, што се такође може применити и на поступак вредновања и интерпретације у дисертацији.

Већ при првом сусрету са монографијом о Д. Кишу читаоцу постаје јасно да постоје три врсте концепције: априорна, синхрона и апостериорна. Такође му је јасно да је ауторка паралелно примењивала *хронолошку* и *шиилолошку* поделу есејистике, о чему сведочи завршни одељак друге целине „Периодизација есејистике Данила Киша“ (стр. 82–85): „Рана есејистика (1957–1971)“, „Зрела есејистика (1971–1983. и 1983–1989)“ и „Париски период (1983–1989)“. Почасно место, сасвим исправно (као пета целина) заузима позната књига *Час аналитомије*

(стр. 255–319). О тој комплексној тематици и проблематици писао сам више и систематичније у следећим прилозима: „Филозофија и психологија стварања Данила Киша“, објављен у *Сјоменици Данилу Кишу* (2005), „Естетичка, поетичка и критичка опредељења Данила Киша“, објављен у зборнику радова: *Данило Киш – осамдесет година од рођења (1935–2015)*, 2016. године. Такође сам о томе писао и у аутобиографском запису „Сећања на Данила Киша“ (2016), објављеном у књизи – *Венац од шрња за Данила Киша* (2016), коју је приредио Миливоје Павловић и која је одмах потом преведена на више страних језика (мађарски, француски и италијански).

Настојећи да одвоји есејистику од критике, М. Бечејски прихватаљиво тврди да се процес разграничавања двеју духовних делатности показује као јалов посао, јер су есејистички слојеви чврсти и вишестрано проткани поетичким и критичким, на шта указују њени најранији радови, попут „(Мета)теоретичар Петар Милосављевић“ (у критичком првенцу, стр. 227–251), као и студија „Есејизација као интегративни процес у књижевном делу Данила Киша“, која представља део анализираних монографија, најпре објављена у зборнику радова о Данилу Кишу (2016: 164–82). Она је подељена у осам сразмерно уједначених одељака: 1. „Есеј, есејизам као културна појава и есејизација културе“, 2. „Кишово схватање појма есеј: Есеј и поетика“, 3. „Есејизација романа“, 4. „Есејизација новеле и циклизоване збирке новела“, 5. „Есејизација критике и критичког промишљања књижевности“, 6. „Есејизација разговора“ и 7. „Есејизација као нова митологија“.

Аналогно идиографема *йоешика*, ауторка користи идеографему *essai*. То практично значи да је ауторка до те мере продрла у начин стварања и промишљања о створеном у великом броју врста и жанрова којима се Киш истовремено бави, а посебно оним које савремена генологија дефинише као аутопоетичке или ауторегуларне коментаре. Она је у потпуности прихватила Кишово инсистирање на процесу усаосећавања (*Eenphülung*) и теорији усаосећања (*Einhündgsteorie*). У разговору „Не верујем у пишчеву фантазију“ (1989) Киш тим поводом пише:

„Религија, филозофија и поезија покушавају да дају одговор на то питање. Кад кажем *йоезија*, имам на уму књижевност у целини. Али, ни религија, ни филозофија, ни поезија нису у стању да нас својим одговорима убеде. У сва три случаја имамо посла само с формама поетске трансформације нашег трагања за одговором на та егзистенцијална питања. Науку, овом приликом, изостављам. Али, и наука за коју многи још увек мисле да ће пре или касније решити све суштинске проблеме, представља, у крајњој линији, само још један поетски покушај да се разумеју људи и ствари“ (Киш 2007с: 347).

Очигледно, Киш је начело „Полиграфија као нагон“ преузео од руских формалиста (претежно од В. Б. Шкловског), али је с подједнаком интелектуалном, креативном и интуитивном радозналошћу прихватио резултате француског структурализма, англосаксонске „нове критике“, као и резултате постструктурализма, егзистенцијализма и гносе (за себе је тврдио да је „скептични гностик“). То се најбоље види у његовим репрезентативним прилозима, као што су:

„О симболизму“, „Питање перспективе“, „Шарл Бодлер“, „Пол Валери“, „Сви гени мојих лектира“, двома студијама: „Отпори и догма“ и „Јабукe. Њутн. Поезија“, низу изванредно обликованих разговора („Дојсовско прогонство“, „Удео чуда и труда“), као и предговора и поговора појединим издањима. Апофтегму да уметничко дело представља „амалгам чуда и труда“ видимо из писма Марије Цветајеве упућеног Борису Пастернаку.

О постојању априорне концепције, разраде до најмањих детаља у монографији *Нулића дисциплина Данила Киша*, илустративно сведочи употреба „композиционе и конструкционе схеме“, коју је ауторка узела из књиге руског научника Бориса А. Успенског, најпре из књиге *Поетика композиције* (Москва, 1970), а затим из српског издања ове књиге, обогаћене допуном – *Семиотика иконе* (Београд, 1974), коју је приредио и превео Новица Петровић.

Надаље, ван сваке сумње је запажање да М. Бечејски припада кругу кишолога који се у највећој могућој мери служе искључиво афирмативном методом. О томе сведочи податак да нимало пажње у монографији није посвећено антикишологији као интердисциплинарној делатности, као ни оним ауторима који су критички тврдили о неким од Кишових грешака видних у процесима – а) генерирању поетских идеја и б) деловању њиховог спектра. Реч је о значајним књигама Драгана М. Јеремића, пре свих осталих, као и о књигама Н. Васовића. На значај Јеремићевог стваралачког опуса, много доцније, указивали су критичари и писци попут Ј. Делића, Р. В. Ивановића, В. Висковића, Е. Коша, М. Лалић, Ј. Ахметагић и низа других.

Због низа познатих околности (од нехата књижевне критике и разних страхова од пандемије) мало критичара се изразило о монографији ове провенијенције. О узорно писаној монографији М. Бечејски *Нулића дисциплина Данила Киша* сведоче ретки кишолози и ретки теоретичари. Тако на пример, Дејан Милутиновић тврди:

„Будући да се у његовој есејистици рефлектују не само по-етичке преокупације једног писца него и многи проблеми савремене књижевности, уметности и друштва који су и данас актуелни, то је ова књига значајна за проучавање једног сегмента националне и опште културе у коме су се смењивале идеје“ (У: Бечејски 2020: л. клапна; в. Милутиновић 2020; Милутиновић 2021: 324).

Јасмина Ахметагић, као да наставља започету расправу, пише у истом тону:

„Мирјана Бечејски проучава естетску функцију два наизглед супротна процеса у његовом опусу, који су у критичкој литератури о Кишу помињани узгред, с подразумевањем, понекад и произвољно: *есејизација нарације* и *нарајивизација есејистичке прозе*“ (У: Бечејски 2020: д. клапна; в. Ахметагић 2020).

У „Извештају о оцени докторске дисертације“, који се чува у Архиву Филозофског факултета у Нишу, на сáмом крају саопштено је следеће мишљење:

„Систематским приступом есејистичком опусу Данила Киша, Мирјана Бечејски остварује увид у његове тематске, по-етичке и идејне преокупације, те на нов начин осветљава везу између његове есејистике и белетристике, чиме употпуњује изучавање књижевног дела овог великог писца, пружа потпунију основу за његово

вредновање и указује на могуће смерове даљег истраживања. Како је поручавање Кишове есејистике у исти мах и проучавање главних књижевних и идејних токова савремене књижевности и културе, то је допринос науци ове дисертације неупитан“ (Образац бр. 6 од 11. 7. 2016).

У препоруци финансијеру и издавачу анализиране монографије – „Рецензија рукописа књиге *Нуљиа дисџиплина Данила Киша*“ (2019, рук. стр. 4) саопштио сам истоветна мишљења и судове као и цитирани теоретичари (в. Ивановић 2020).

ОДНОС РЕАЛИЈА И ИДЕАЛИЈА

Дводеценијско бављење стручним и научним радом у Институту за српску културу Приштина – Лепосавић М. Бечејски може се поделити у два периода. Први је трајао пуну деценију (2004–2013). Тада је објавила прву књигу студија и огледа – *Земаљски и небески знаци* (2013, стр. 303), а други нешто краће (2014–2022). Тада је објавила монографију – *Нуљиа дисџиплина Данила Киша* (2022, стр. 295), којом се уврстила у ред познатих кишолога, као и нову књигу студија и огледа – *Неки стварни и мојући свейови*. Она је снабдевена био-библиографским прилозима, по захтевима савремене науке о књижевности.

М. Бечејски припада типу аналитичара који посебну пажњу придају епистемологији као теорији сазнања, а у знатно мањој мери аксиологији као теорији вредновања и превредновања, о чему занимљиво пише Миодраг Радовић у књизи *Књижевна аксиологија: Проблеми и теорије књижевної вредновања у двадесетом сталећу* (1987). Заузета анализом и испуњавањем априорно одређених циљева, ауторка мање пажње посвећује синтези, тако да поједини прикази неминуно захтевају наставак истраживања. С једне стране посматрано, она не води дословно рачуна о периодизацији националне књижевности, јер не сведочи о припадности анализираних писаца групи репрезентативних (као што су Андрић и Киш) и групи мање познатих писаца (као што су Неле Карајлић, Марко Видојковић и Љиљана Бинићанин). У том погледу она се ослања на већ познату ранг-листу у српској књижевности, односно на „залећину разумевањима“, како би рекао К. Р. Попер.

Тешкоће настају у студији „Хронотоп Косова и Метохије у поезији Милице Јефтимјевић Лилић“ (стр. 23–42), у којој ауторка расправља о односу поетике времена и поетике простора, обједињене композитном идеографемом – *хроноиой* (по М. М. Бахтину) и тим поводом пише: „уметност и књижевност прожети су хронотопским вредностима разних степена и облика. Сваки мотив, сваки издвојив моменат уметничког дела представља такву вредност“. „Преиспитујући Бахтинову тврдњу“, ауторка указује на три доминантна тока у поезији М. Ј. Лилић, који се међусобно преплићу: 1. љубав, жена и свакодневица, 2. стихована (ауто)поетичка промишљања и коло песничке традиције и 3. традиција, завичај и сеобе.

Наредни међунаслови: „Позадина интимистичке лирике“, „Огледало стварног простора и времена“ и „Симболички хронотоп“ показују да је ауторка савесно и систематично проучавала све до тада објављене збирке песама М. Ј. Лилић

(Мрак, издавање, 1995, Хибернација, 1998, Одвијање свиџка, 2009, Пуџиоис коже, 2003, Посланице Одисеју, 2017, Партедон звездама зидан, 2015 и Чарање, 2009), као и многе репрезентативне песме објављене у њима („Ресавски ноћник“, „Сањарим пределе оскоруша“, „Улазак у легенду“, на пример), али је основни књижевно-научни задатак – да се поезија М. Ј. Лилић, стварана у последњих неколико деценија истражи у контексту савремене српске поезије – остављен свесно и вољно, за неку другу прилику, на шта је обавезује и резолутни закључак анализираних студија. Надаље, ауторка се у уводној студији помно и дословно бавила правцима митологизације, демитологизације и ремитологизације Косовског мита. Теоријску експертизу ауторка документује бројним и вредним примерима из поезије М. Павловића, В. Попе, Р. П. Нога, М. Ракића и других. У закључку она пише:

„Поред старих косовских симбола који ступају у нове односе са традиционалном уметношћу, наша савременост створила је и неколико аутентичних, или је, чешће, из језичког памћења и хришћанске симболике реактивирала нове низове, које се тек усвајају и које ће моћи да следе тек будући истраживачи. То је најбољи показатељ да се права култура не прима из посредничких руку, већ се узима са извора“ (стр. 173).²

Везаност М. Бечејски за теорију рецензије видна је још и у специјалистичкој монографији о Д. Кишу. Таква врста интересовања показује се у великој мери и у прилозима друге књиге студија и огледа (2022) посвећеним истом писцу као примарној ауторкиној инспирацији. У огледу „Кишеви концепти читаоца и Киш као читалац“ (стр. 81–91) ауторка најпре набраја неколико врста читања: „помно читање“, „хоризонт очекивања“, „онтологија читања“, као и неколико врста читалаца: „наивни читалац“, „упућени читалац“, „пажљиви читалац“, „одани читалац“, „проницљиви читалац“ и други, све до „читоца овлашћеног да суди и пресуђује“. О томе занимљиво пише Миодраг Радовић у књизи – *Компаративистички кваријети* (2014), посвећеној најреномиранијим српским компаратистима – Миодрагу Ибровцу, Драгиши Живковићу, Зорану Константиновићу и Драгану Недељковићу. Очигледно је да у типологији читалаца М. Бечејски иде Кишовим стопама, који је у спису „О узвишеном“ саопштио следеће становиште:³ „Одиста, слушаалац који је наслутио оно што му нисте казали постаје за вас више него слушаалац – помоћник и пријатељ... Рећи му све као глупаку, значи очигледно ругати се његовој интелигенцији“ (Киш 2007b: 185). На обраћање слушаоцу а не читаоцу упућују и последњи редови „Предговора“ М. Бечејски: „У том духу, ова књига подржава уверење да је књижевност најстварнија стварност, јер њена истина рађа и пресликава и наше друге, некњижевне светове. Стога је посвећујем онима који су обдарени даром слушања“ (стр. 21).

Пратећи теорију рецензије из књиге Соње Томовић Шундић – *Проблем рецензије у савременим естетичким теоријама* (1996) до докторске дисертације Мирјане Бојанић Ђирковић – *Читалац у науци о књижевности* (2020), а на основу сопствених

2 Реч је о огледу „Земаљски и небески знаци“ објављеном у истоименој књизи. (Прим. А. З.)

3 Киш је, у ствари, из списка Псеудо-Лонгина „О узвишеном“ то становиште усвојио. (Прим. А. З.)

искустава и сазнања у стваралачкој пракси, ауторка тим поводом закључује: „Да је *чиш*ање кључна реч за разумевање његове поетике, сведоче и чињенице да је Киш један од малобројних писаца који у својој прози *йриказују* сâм чин читања, мајсторски дочаравајући читалачко урањање и наративну емпатију“ (стр. 86). Међутим, Киш је очигледно веома држао и до „уметности слушања“, на што упућује породица: приповедач–слушалац–пре-приповедач, која своја искуства и сазнања мора саопштити у сваком новом нараштају читалаца и слушалаца (Ф. Де Санктис тврди да се у том периоду – од 15 до 20 година – и целокупан лексички фонд једног књижевног језика радикално обнавља, тако да сваки нови нараштај мора стећи сопствена искуства и сазнања, и створити сопствену основу вредновања глобалних белетристичких и научних вредности). То практично значи да би сваку дискусију о књижевним феноменима и ноуменима било потребно после две деценије – започети испочетка.

Посматрано са наратолошког аспекта, нова књига студија и огледа – *Неки сиварни и мојући свейови* показује највећи број апстрактних аналитичких способности – у студији „Читалац и наративна металепса у роману *Мансарда*“ (стр. 92–124). Књига је састављена од једанаест неуједначено остварених наративних целина. У њој је теоријски приступ у свему надређен примењеној равни анализе, што се нарочитом снагом показује у слоју посвећеном вредновању и превредновању Кишовог литерарног првенца. Она је подељена у три целине: 1. „Дефиниција и типологија металепсе у савременим теоријама изучавања“, 2. „Металепса у *Мансарди*“ и 3. „Добар читалац“. Веома зналачки ауторка анализира петнаестак врста металепсе, пратећи енормно богату литературу о металепси. Међутим, део који се односи на сâму повест *Мансарда* показује како се ауторка, због претеране апологије писцу и његовом делу, не одлучује да примени и метод негативне критике, већ само метод афирмативне критике, као што то чини у већем делу студија монографије уопште узевши. Наиме, тачно је да *йовесѝ* (а не *роман*) *Мансарда* представља диван пример да се прате два процеса: а) процес генерирања поетских идеја и б) процес генерирања пишчевог текста, али је изостала исправна књижевно-естетска валоризација, јер *Мансарда* представља Кишово дело са најмање литерарно-естетичких вредности.

Позната је чињеница да Д. Киш показује посебно дивљење према делу И. Андрића. Ширећи круг тема, проблема и апорема, М. Бечејски је анализирао Андрићево дело као узорито, примерено свим постојећим врстама интерпретација (од филолошке до херменеутичке). Она најпре занимљиво анализира приповетку „Аска и вук“, а затим и повест *Проклейша авлија* – у огледу „Зашто је Андрић убио вука (Наративна емпатија и симпатија у приповеци 'Аска и вук' Иве Андрића)“, стр. 147–163, и у студији „Приповедне инстанце, фокализатори и наратери у *Проклейшој авлији* Иве Андрића“ (стр. 213–254). Третирајући „Аску и вука“ као уметник песму, ауторка је успутно поменула низ аутора са сродним делима из усмене и писане књижевности. Таква су дела Шчедрина, Езоп, Доситеја, Толстоја, Крилова, Ла Фонтена, Л. Де Винчија и других. Истовремено ваља закључити да су веома умесно и функционално коришћене две различите књиге – Сузан Кин и Дејвида Лоца о емпатији и симпатији.

ЗАКЉУЧАК

У трима до сада објављеним књигама Мирјана Бечејски је показала широку лепезу интелектуалне, имагинативне и интуитивне радозналости. Током две протекле деценије она је стрпљиво и без журбе развијала своје урођене и усавршавала стечене дарове, искуства и сазнања, што се може лако илустровати навођењем коришћене литературе и извода. Поштујући захтев који нуде научници који се баве филозофијом и психологијом стварања, она је још у иницијалној фази посебну пажњу посветила типу стваралаца који припадају синдрому „ичела“, као и онима који припадају синдрому „иаук“. У првом случају писци попут Киша, после темељне припреме за писање, сав свој стваралачки потенцијал посвећују сопственим, постојећим и латентним изворима стваралачке енергије, о чему сведоче стихови његове „Песме“:

„Једном кад луде младости полет
доспе на неку пуну (пусту) голет,

а нигде крова и нигде открића,
само што изнесеш из свог давног бића“

(Киш 2007а: 50).

И сâм Киш, а и многи од кишолога заједно са њим, у које убрајам и М. Бечејски, стриктно су инсистирали на „поетици сажимања“, те стога критичари пишу да је Киш писац „изабраних дела“. Насупрот томе, као илустрација синдрома „иаук“ узима се драгоцену и значењима богато дело Борислава Пекића, писца „сабраних дела“, који инсистира на опширности и томе додаје још две књиге аутопоетичких коментара (уз септологију *Злајно руно* и диптихон *Айланијига*). Међутим, Пекић је свестан дубоке зависности двају наведених синдрома, а тим поводом пише:

„21. Свако дело има властито начело по коме је изграђено, па би свако морао имати своју, *ексклузивну* теорију која га објашњава. Кључ који отвара само његова врата. Заједничким калаузом неке теорије покушати, неко дело отворити значи: или калауз сломити, или дело разбити“ (1993: 28; Курзив Р. И.).

Нудећи нову и прихватаљиву хронолошку и типолошку поделу Кишове есејистике, М. Бечејски показује да је свесрдно усвојила мишљење Јулије Кристеве – да је свако дело повезано са другим делом истог аутора, као и мишљење Д. Киша да се сваком новом књигом исправљају претходно објављене књиге. На тај начин аналитичар открива сасвим нова поља „номадског духа“, о којима зналачки пишу Кенет Вајт у *Номадском духу* и Роза Брајдоти у *Номадским субјектима*, посебну пажњу посвећујући идеографемама: *номадски дух*, *геоидејика* и *психоејика*.

Стога се поуздано може тврдити да ће у трећој фази стваралачке метаморфозе (2023–2033) Мирјана Бечејски посветити нужно интересовање новим дисциплинама: филозофији и психологији стварања, с једне, поетици и естетици, с друге, и компаратистици и културологији, с треће стране. То практично значи да ће по истој методологији писања претходне монографије, могу очекивати нове монографије о Бориславу Пекићу (септологији романа *Злајно руно*) или Иву Андрићу

(Знакови њоред јуџа), будући да располаже свим потребним искуствима и сазнањима. Она би на тај начин потврдила мишљење „принца француске поезије“ Стефана Малармеа, коме се Киш дивио, који је мишљења – да писац читавог живота пише само једну, судбински важну књигу:

„Све на свеју јосиоји да би се најисала једна књија, а свака најисана књија јосиоји да би се исјунила једна судбина.“

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Ахметагић 2013: Јасмина Ахметагић. „Рецензија рукописа књиге Земаљски и небески знаци.“ Архив Института за српску културу Приштина – Лепосавић, Регистратор бр. 50/2013.
- Ахметагић 2020: Јасмина Ахметагић. „Рецензија рукописа књиге Нулта дисциплина Данила Киша.“ Архив Института за српску културу Приштина – Лепосавић, Регистратор бр. 257/2020.
- Бечејски 2013: Мирјана М. Бечејски. Земаљски и небески знаци: књижевни ољеди и сјудије. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић.
- Бечејски 2020: Мирјана М. Бечејски. Нулта дисциплина Данила Киша. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић.
- Бечејски 2022: Мирјана М. Бечејски. Неки стварни и могући светови: књижевне студије и огледи. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић.
- Бечејски 2016: Мирјана М. Бечејски. „Есејизација као интегративни процес у књижевном делу Данила Киша.“ Данило Киш: осамдесет година од рођења (1935–2015): радови са научног скупа Подгорица, 15–16 октобар 2015. Уредник Радомир В. Ивановић, Одјелјење хуманистичких наука, књ.7. Подгорица: ЦАНУ, 165–182.
- Vofre 1977: Žan Vofre. *Uvod u filozofije egzistencije*. Preveo Zoran Zec. Beograd: BIGZ.
- „Извештај о оцени докторске дисертације“ Мирјане Бечејски, Архив Филозофског факултета у Нишу, образац бр. 6 од 11. 7. 2016. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/7739/Becejski_Mirjana.pdf?sequence=7&isAllowed=y>, приступљено 15. 2. 2023.
- Ивановић 2020: Радомир В. Ивановић. „Рецензија рукописа књиге Нулта дисциплина Данила Киша.“ Архив Института за српску културу Приштина – Лепосавић, Регистратор бр. 257/2020.
- Kiš 2005: Danilo Kiš. Čas anatomije. *Sabrana dela Danila Kiša: u redakciji Mirjane Miočinović*, knjiga osma. Beograd: Prosveta.
- Kiš 2007a: Danilo Kiš. *Pesme, Elektra*. Priredila Mirjana Miočinović. *Sabrana dela Danila Kiša: u redakciji Mirjane Miočinović*, knjiga jedanaesta. Beograd: Prosveta.
- Kiš 2007b: Danilo Kiš. *Varia*. Priredila Mirjana Miočinović. *Sabrana dela Danila Kiša: u redakciji Mirjane Miočinović*, knjiga dvanaesta. Beograd: Prosveta.
- Kiš 2007c: Danilo Kiš. *Gorki talog iskustva*. Priredila Mirjana Miočinović. *Sabrana dela Danila Kiša: u redakciji Mirjane Miočinović*, knjiga petnaesta. Beograd: Prosveta.
- Јефтимјевић Михајловић 2013: Марија Јефтимјевић Михајловић. „Херменеутички кодови Мирјане Бечејски.“ Поговор у: Мирјана Бечејски, Земаљски и небески знаци, Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, 269–278.
- Марић 1972: Сретен Марић. *Прошејска свесј криишке*. Београд: Нолит.
- Милутиновић 2020: Дејан Д. Милутиновић. „Рецензија рукописа књиге Нулта дисциплина Данила Киша.“ Архив Института за српску културу Приштина – Лепосавић, Регистратор бр. 257/2020.
- Милутиновић 2021: Дејан Д. Милутиновић. „Есејистика Данила Киша. (Мирјана М. Бечејски, Нулта дисциплина Данила Киша, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић 2020, стр. 445).“ Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 69, св. 1/2021, 321–325.
- Пекић 1993: Борислав Пекић. *Време речи*. Приредио Божо Копривица. Београд: БИГЗ: СКЗ.

Радомир В. ИВАНОВИЋ

Ана М. ЗЕЧЕВИЋ

ПРОБЛЕМАТИКА И АПОРЕТИКИ КАК ВИДЫ ЛИТЕРАТУРНОЙ
БИНАРНОЙ ПРОТИВОПОЗИЦИИ

(Литературный триптих Мирьяны Бечейски)

Р Е З Ю М Е

Исследование посвящено двум книгам исследований и эссе Мирьяны Бечейски (2013 и 2022), а также специализированной монографии по написанию эссе Данила Киша (2020 г.). Она разделила многочисленные заголовки на несколько разделов:

- Во „Введении” автор занимается исследованием модели производства и рецепции в современной литературе.

- Второй раздел посвящён книге *Знамена земные и небесные* (2013, стр. 303). Он посвящает восемь статей изучению поэзии и три – изучению прозы.

- Третий раздел посвящён монографии *Нулевая дисциплина Данила Киша* (2020, стр. 447), т.е. процессу эссеизации всех жанров, типов и жанров, которыми занимался Киш.

- Четвёртый раздел посвящён книге исследований и размышлений *Некоторые реальные и возможные миры* (2022, стр. 295). Он разрабатывает идеографы: хронотоп, нарративная идентичность, контрнарратив, металепис, эмпатия, симпатия, постмодерн.

- Пятый раздел содержит источники, основную и дополнительную литературу.

Ключевые слова: тема, мотив, проблематика, апоретика, производственная модель, рецептивная модель, теория, история, критика, поэтика, компаративистика и культурология.